

**SZLÁV KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGEINK:
NYELV, FOLKLÓR, IRODALOM**

Tanulmánykötet a Bolgár Kulturális Fórum alapításának
20. évfordulójára

**СЛАВЯНСКИТЕ НИ КУЛТУРНИ
НАСЛЕДСТВА: ЕЗИК, ФОЛКЛОР,
ЛИТЕРАТУРА**

Сборник послучай 20 годишнината от основаването на
Българския културен форум

A kötet megjelenését támogatták/Спонсори на сборника:

NEMZ-KUL-19-1163

Budapest XI. kerület, Újbuda Bolgár Önkormányzata

**SZLÁV KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGEINK:
NYELV, FOLKLÓR, IRODALOM**

**СЛАВЯНСКИТЕ НИ КУЛТУРНИ
НАСЛЕДСТВА: ЕЗИК, ФОКЛОР,
ЛИТЕРАТУРА**

Szerkesztette: Menyhárt Krisztina és Dudás Mária

Редактори: Кристина Менхарт и Мария Дудаш

Bolgár Kulturális Fórum – ELTE Szláv Filológiai Tanszék
Български културен форум – ЕЛТЕ Катедра „Славянски
филологии“

Budapest – Будапеща

2019

ISBN 978-615-00-7021-6

Felelős kiadó: Bolgár Kulturális Fórum

Vladimirova Milena – elnök

Отговорен издател: Български културен форум

Милена Владимирова – председател

A kötetet lektorálták/Лектори

Dudás Előd, Dudás Mária, Jankova Veneta, Janiecz-
Nyitrai Agnieszka, Janurik Szabolcs, Lukácsné Bajzek
Mária, Menyhárt Krisztina

A borítón Vladimirova Milena „Ablak az ég felé” c. képe látható

*На корицата е представена картината „Прозорец към
небето“ на Милена Владимирова*

TARTALOM/СЪДЪРЖАНИЕ

Előszó	5
Bajzek Marija: Sožitje narodov, jezikov, kultur in konfesij v Prekmurju in Porabju	9
Császári Éva: Ragadványnév-vizsgálatok a répáshutai szlovákok körében	20
Dudás Előd: Hrvatski govor Temerja u svjetlu narodnih pjesama ...	30
Dudás Mária: <i>Két tűz között</i> a magyar és bolgár frazeológiában	37
Jankova Veneta: Бележки към българо-унгарските научни взаимоотношения през 60-те години на 20 в. (Историко - етнографски аспекти)	51
Juricskayné Szabeva Aszja: Легенди и предания за произхода на виното	62
Menyhárt Krisztina: A leány alakja a bolgár és magyar népmesékben	91
Pátrovics Péter: A Moréna-égetés szokásának lengyel vonatkozásairól	108
Petkova Papadopulosz Adriana: Основният славянски мит и някои негови елементи в духовната ни култура	118
Pozsgai István: Сочетания количественных числительных с относящимися к ним словами в Будапештском Евангелии	126
Rágyanszki György: „ <i>A pálinka után sóvárgó gégek</i> ” felvilágosítása: a szlovák irodalmi nyelv kodifikálása és az evangélikus antialkoholista irodalom	143
Várnai Dorota: Polska kultura na ziemiach węgierskich	156
Vindus Melinda: „Ne adja az Úr, hogy elfelejtse, kik vagyunk és honnan jöttünk!” A bánáti bolgárok múltja, jelen és jövője	165
Zsilák Mária: Cirill és Metód Nagymorva birodalomba érkezése ezeréves évfordulójának megünneplése Tótbánhegyesen (Nagybánhegyesen) 1863-ban	187
A kötet szerzői	195

HRVATSKI GOVOR TEMERJA U SVJETLU NARODNIH PJESAMA

Előd Dudás

Uvod

Temerje je malo selo koje se nalazi u županiji Vas, u Kiseškom kotaru 12 kilometara južno od Kisega. Naselje je nekoć bilo karakteristično gradišćansko-hrvatsko naselje, a danas još samo najstarija generacija čuva svoj materinski jezik. 2019. godine je Glazbeni institut Mađarske akademije znanosti objavio na internetu zanimljiv arhiv narodnoga blaga koji ima dragocjene snimke narodnih pjesama, priča, legendi i običaja. U arhivu nalazimo i hrvatsku građu koju su snimali u naseljima diljem Mađarske, gdje žive, odnosno su živjeli Hrvati. U ovom arhivu sam otkrio snimke iz Temerja koje ću predstaviti u ovom radu. Pomoću analize pjesama možemo dobiti informacije o ovom zanimljivom, pomalo već izumrlom hrvatskom govoru zapadne Mađarske.

Iz prošlosti Temerja

Temerje je bilo naseljeno već u srednjem vijeku. Njegovo se ime prvi put pojavljuje u diplomi iz 1255. g. u obliku *Temerd* (Magyar Katolikus Lexikon). Početkom 16. stoljeća je selo bilo opustošeno uslijed turskih napada. Seoski zemljoposjednik, Tamás Nádasdy, je umjesto starosjedilaca Mađara, naselio Hrvate u selo (Magyar Katolikus Lexikon). Time počinje nova povijest naselja u kojoj su važnu ulogu igrali novi stanovnici sela, tj. Hrvati. Od dvadesetih godina 16. stoljeća je sve više i više Hrvata dolazilo na opustošena područja zapadne Ugarske (Hadrovics 1974: 17), gdje su našli dobru, za poljoprivredu odličnu zemlju. Novi stanovnici su dolazili u više valova, u jednom takvom valu su se naselili i Hrvati u Temerju. Temerjski urbar iz 1569. g. navodi isključivo hrvatska prezimena (Horváth 2005: 185). O ukupnom broju gradišćanskih Hrvata nemamo točne podatke, vjerojatno ih je bilo oko 20-30.000 tisuća. U 19. stoljeću se Temerje spominje kao selo s mješovitim stanovništvom Hrvata i Mađara (Fényes 1851). 1969. g. je Temerje imalo 469 stanovnika od kojih je bilo Hrvata 390, dakle 83% od ukupnog stanovništva (Urosevics 1969: 22). Prema posljednjem popisu

stanovništva, Temerje ima 264 stanovnika, a od njih samo 6 Hrvata. Prema tim podacima možemo konstatirati da je asimilacija u prošlim desetljećima bila intenzivna i „uspješna“.

Glazbeno nasljeđe Temerja

U glazbenom arhivu Glazbenog instituta Mađarske akademije znanosti nalazimo 25 hrvatskih pjesama iz Temerja koje je snimio Tomislav Buljan u svibnju 1965. g. Sedam pjesama je vjerskog, a osamnajst je mješovitog sadržaja među kojima nalazimo vojničke i ljubavne pjesme. Kazivači u Temerju su bili Franjo Koledić/Koledich Ferenc, Ivan Marović/Marovich János, gospođa Marović/Marovich Jánosné i Elizabeta Marović/Marovich Erzsébet. Na žalost o njima nemamo nikakve podatke (npr. kada i gdje su rođeni, koliko godina imaju).

Govor Temerja u dijalektološkim istraživanjima

O hrvatskom govoru Temerja je prvi put pisao srpski dijalektolog Pavle Ivić koji tvrdi da u Temerju govore sjeverni tip čakavskog narječja, čija je glavna značajka dvojni refleks praslavenskog jata (citirano prema Zádrovich 2006: 49). Predstavljajući nekoliko značajki temerjskog govora nalazimo i u monografiji Bernadett Zádrovich (Zádrovich 2006). Ona je u svom radu predstavila govor jednog drugog gradišćanskog sela, Prisike, ali navodi dosta primjera i iz Temerja, budući da ima mnogo zajedničkih jezičnih pojava s Prisikom. Zadarski dijalektolog Josip Lisac je u svojoj monografiji o čakavskom narječju (Lisac 2009) odredio govor Temerja kao srednjočakavski dijalekt s ikavsko-ekavskim refleksom jata (Lisac 2009: 96). Ikavsko-ekavski refleks jata je značajan i za nekoliko drugih gradišćanskih sela u Mađarskoj – Bizonja/Bezenye, Kemlja/Kimle, Koljnof/Kópháza, Unda/Und, Plajgor/Ólmod, Prisika/Peresznye, Hrvatski Židan/Horvátzsídány, Temerje/Tömörd, Hrastina/Harasztfalu (Lisac 2009: 96). Moramo dodati da u Temerju i Hrastini je danas riječ tek o rijetkim pojedincima koji još znaju hrvatski. Iz toga slijedi da pjesme iz Temerja u glazbenom arhivu imaju iznimnu važnost za rekonstrukciju nekoć živog govora u Temerju.

Fonologija

Najvažnija je značajka ikavsko-ekavski refleks praslavenskog jata: *ě > *i/e*, npr. *lipa/lepa, svit, grišni, ditelina, zvezdice, mesec* (usp. Lisac

2009: 96). Značajna je diftongizacija pojedinih glasova, najčešće se diftongiziraju dugo *e* i dugo *o* (usp. Lisac 2009: 97–98; Zádrovich 2006: 47): $\bar{e} > ie$, npr. *bielo*, *nasried*, *šietati se*; $\bar{o} > uo$, npr. *buor*, *dvuor*, *ruožica*. Stražnji nazal je dao *u*: $*\bar{o} > u$, npr. *golubica*, *zaručen* (usp. Lisac 2009: 99). Praslavensko $*\bar{b}$ i $*\bar{b}$ su dali *a*, npr. *otac* (< prsl. $*otьcь$) *od pakla* (< prsl. $*pьkьlь$) (usp. Lisac 2009: 98). Samoglasno *r* se ostvaruje kao *er*, npr. *mertvi*, *serce*, *umerla* (usp. Lisac 2009: 100; Zádrovich 2006: 48). Refleksi praslavenskog $*dj$ i $*tj$ su *dj* i *ć*, npr. *evandjelište*, *cvieće*, *kćer*, *obećati* (usp. Lisac 2009: 101). Palatalno *l* je sačuvano, međutim nalazimo i depalatalizirani oblik, npr. *ljubljenja*, *ljudi*, *spasitelj*, ali *poje* 'polje'. Palatalno *ń* je sačuvano, npr. *njem*, *njoj* (usp. Lisac 2009: 102). Neizmijenjeno je *-l* na kraju riječi, npr. *došal*, *našal*, *počel* (usp. Lisac 2009: 103). Zabilježen je prijelaz *j > dj*, npr. *djedan* 'jedan', *djačiti* 'pjevati', *vodjevati* 'vojevati' (usp. Lisac 2009: 104; Zádrovich 2006: 46). Praslavensko $*wь$ se razvilo u *va*, npr. *va njem*, *va temjerskom seli* (usp. Lisac 2009: 103). Skupina $*čr-$ je sačuvana, mada je ubačen vokal *e* između *č* i *r*, npr. *čerjeno* 'crven', *černi* 'crn'. Sačuvane su i skupine *pš-* i *pt-*, npr. *pšenica*, *ptičica*. U govoru Temerja nema rezultata nove jotacije, dakle nalazimo riječi kao *dojdem*, *najdu*, *projdem* umjesto standardnog *dođem*, *nađem*, *prođem*.

Morfologija

Imenice

U sklonidbi imenica nalazimo nekoliko razlika u usporedbi sa standardnim jezikom. U govoru Temerja su sačuvani stari nastavci u G. i I. množine muškog i ženskog roda, npr. *12 apoštolov*, *božjih zapovid*, *med četirimi voli*. U L. jed. muškog i srednjeg roda nalazimo dva nastavka: *-u* i *-i*, npr. *na dvuoru*, *va sercu*, ali i *na dvuori*, *va temjerskom seli*.

Glagoli

Glagoli u govoru Temerja također imaju nekoliko razlika. U trećem licu množine prezenta nalazimo nastavak *-du* umjesto standardnog *-ju*, npr. *igradu*. Ovaj nastavak je raširen i u drugim hrvatskim dijalektima u Mađarskoj, npr. u bunjevačkom dijalektu i različitim šokačkim govorima. Oblik glagola *moći* u 3. licu prezenta je *more*. Od prošlih glagolskih vremena ima samo perfekt, npr. *kćer je umerla*, *igrale su zvezdice*; a za buduće vrijeme je u uporabi futur I., npr. *ja ću veselit*.

Zamjenice

U pjesmama se pojavljuju iste osobne i posvojne zamjenice kao u standardnom jeziku, npr. *moj, te, ž njega, njoj, k nam* itd. Umjesto standardne upitne zamjenice *što* (< prsl. *čbto) nalazimo *ča* u temerjskom govoru. Zanimljiva je i niječna zamjenica *niš* 'nitko'. Značajna je i odnosna zamjenica *ki* umjesto standardnog *koji*.

Leksik

Leksik koji nalazimo u pjesmama iz Temerja također ima mnogo značajki čakavskog narječja. Uz upitnu zamjenicu *ča*, niječnu zamjenicu *niš* i prijedlog *va* možemo još spomenuti čakavizme kao npr. *človik* 'čovjek', *djačiti* 'pjevati', *jur* 'već', *ufati* 'nadati se'.

Zaključak

Analiza narodnih pjesama iz Temerja potvrđuje ikavsko-ekavski tip tog čakavskog govora, međutim ima nekoliko odstupanja od značajki koje je predstavio Josip Lisac u svojoj monografiji čakavskog narječja. Najviše razlika nalazimo na fonetskoj razini, a ima ih i u morfologiji. Ove narodne pjesme iz Temerja su dragocjene jer su jedini izvori nekoć živog govora i obogaćuju naše znanje o gradišćanskohrvatskim govori-ma u Mađarskoj. Objavljivanje glazbenog arhiva smatram veoma važnim i sa dijalektološkog gledišta, budući da ima još mnogo zanimljivih hrvatskih snimaka pomoću kojih možemo analizirati i druge hrvatske govore u Mađarskoj.

Prilog – Izbor pjesama iz Temerja

1. *Teta draga, vi tu kćer imate,
došal sam ju pogliedat.*

*Opre li bi klinčal, opre dobri klinčat
naša kćer je umerla.*

*Teta draga, kada je na ciesta
pokoj su je nosili.*

(Pjevala je gospođa Marović/Marovich Jánosné)

2. *Kristuš se je od mertvi stal,
Aleluja, smerti braga je oblagal,
Ale-, Aleluja.*

*Serdu otca je utišil,
Aleluja.
Maz je od pakla odkupil,
Ale-, Aleluja.*
(Pjevali su Franjo Koledić/Koledich Ferenc i bračni par Marović)

*3. Černi oči pojte spat,
černi oči pojte spat,
jutra vam se rano ustat,
jutra vam se rano ustat.
Jutra rano zori,
jutra rano zori,
stoji otac na dvuori
med četirimi vuoli.
Počel se je karati,
počel se je karati
... orati.
Razmarine sijati.
Razmarinaj zelena,
razmarinaj zelena,
mila moja rumena,
mila moja rumena.*
(Pjevala je gospođa Marović/Marovich Jánosné)

Bibliografija

- Fényes, E. 1851, *Magyarország geográfiai szótára*.
<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarország-geografiai-szotara-fenyeselek-BABC3/t-BD4DD/tomord>
(29.08.2019)
- Hadrovics, L. 1974, *Der Schriftum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Horváth, S. 2005, A grádistyei horvátok XVI–XX. századi asszimilációjának példái. *Kisebbségkutatás XIV.*, 181–193.
- Lisac, J. 2009, *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga.
- Urosevics, D. 1969, *A magyarországi délszlávok története*. Budapest: Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége.

Zádrovich, B. 2006, *Govor Prisike. A Peresznyén élő gradišcei horvátok ça nyelvjárása*. Szombathely: BDF Szláv Filológiai Tanszékcsoport.

Izvori

Hungaricana Hangarchívum

<https://zti.hungaricana.hu/hu/map/?layers=google-roadmap%2Cvector-data&bbox=1842290%2C5996513%2C1868392%2C6007385>
(29.08.2019)

Magyar Katolikus Lexikon <http://lexikon.katolikus.hu/T/Tömörd.html>
(29.08.2019)

Abstract

This paper introduces the actually dead Croatian dialect of the small village Tömörd by the help of folk songs, which is situated in County Vas on the west part of Hungary. The folk songs from Tömörd are saved in the archives Hungaricana. The village Tömörd has been already inhabited since the Middle Ages, although was devastated in the Ottoman period. Tömörd's landowner, Tamás Nádasdy settled Croatians in the village instead of the old inhabitants, Hungarians. According to the datas of the last census just 6 people speaks Croatian language in the village. Hence it follows that the folk songs recorded in May of 1965 have exceptional meaning in the researches of the Croatian dialect of Tömörd. Due to the researches the Croatian dialect of Tömörd is čakavian with the double reflex of the old jat, thus *i* or *e*. Phonetic, morphological and lexical analyses of the folk songs confirmed the čakavian type of Tömörd's dialect, but we have to stress, that are some phonetic differences too.

Rezümé

A tanulmány a Vas megyei Tömörd község már szinte teljesen kihalt horvát nyelvjárását mutatja be népdalok segítségével. A tömördi népdalokat a Hungaricana Hangarchívumban találjuk meg az interneten. A község a középkortól kezdve lakott volt, majd a török időkben elnéptelenedett, ezért a 16. század során a település földesura Nádasdy Tamás az egykori lakosok helyére horvátokat telepített le. A legutóbbi népszámlálás adatai szerint csupán hat ember beszélt még ősei nyelvét. Ebből következik, hogy az 1965 májusában rögzített népzenei anyag kiemelt jelentőséggel bír, hiszen a már szinte teljesen kihalt horvát

nyelvjárás értékes forrása. A községben beszélt horvát nyelvjárást a korábbi dialektológiai kutatások ča-horvát i-ző/e-ző nyelvjárásként írták le, amelynek legjellegzetesebb vonása az ősszláv jat kettős megfelelése, amely *i* és *e* is lehet. A népdalok szövegének fonetikai, morfológiai és lexikai elemzése igazolja a tömördi ča-horvát nyelvjárás i-ző/e-ző jellegét, ugyanakkor elsősorban a hangtan terén számos eltérést is mutat.